

EGY HOLT-TENGERI TEKERCSTÖREDEK MEGSZERZÉSÉNEK TÖRTÉNETE

Az unitáriusok tudományos hozzájárulása a holt-tengeri kéziratok feldolgozásához jól ismert. Elég, ha csak C. F. Potter, A. P. Davies, D. Howlett teológusok és M. Larson világi tudományos kutató nevét említjük. Irodalmi munkásságukat ismerik és értékelik, akik a holt-tengeri tekercsek körül keletkezett nagy irodalom bibliográfiájában otthonosak. Kevésbé ismert azonban az, hogy egy amerikai unitárius egyházközség is részt vett a holt-tengeri tekercs-töredékek felvásárlásában, és magáénak mondhat egyet, melyről közben kiderült, hogy egyike a kumráni barlangokban felfedezett töredékek legjelentősebbjeinek.

A szóban forgó egyházközség a New York-i All Souls nevű unitárius egyházközség¹, amely a kézirat-töredéket 1958-ban vásárolta meg, s ezért az All Souls-tekercs elnevezést kapta. A vásárlás izgalmas történetét és a kézirat jelentőségének felismerését mondja el a következőkben a fenti egyházközség lelkésze, W. D. Kring.

A történet 1958 tavaszán kezdődött New Yorkban. Az All Souls unitárius egyházközség előadássorozatot rendezett a Biblia és régészet címen. Két előadást áprilisban E. A. Speiser, a pennsylvaniai egyetem tanára a Régészet és az Ószövetség, a másik két előadást májusban F. M. Cross tartotta a Régészet felfedezései a holt-tengeri tekercsekkel kapcsolatban címen. Cross a harvardi egyetem ószövetségi tanészékének kiváló tanára, a kumráni IV. sz. barlang tekercseinek közzétételével megbízott bizottság tagja volt.

Második előadásának befejezése után Cross feltárta előttem a még ismeretlen Kumráni tekercs-töredékek történetét, melyek a beduinok kezében vannak, s vásárlóra várnak. S bár eredetileg a beduinok fedezték fel 1947-ben az egyik kumráni barlangban az első tekercset, a jordániai kormány több bibliakutató intézettel karöltve átvette a további kutatások irányítását és védnökségét. A barlangkutatás most már a tudósok kezébe került. Sokáig az volt az általános vélemény, hogy a kumráni I. sz. barlang tulajdonképpen elszigetelt rejtekhely volt; ezt megerősítette az a tény is, hogy két évig több tekercset nem is találtak.

1952-ben a beduinok az I. sz. barlang közelében újabb barlangokat fedeztek fel. A II. sz. barlangban csak kisebb kézirat-töredékeket

találtak, míg a III-ban a híres réztekercset találták meg. Az új felfedezések fényében most már a Kumrán térségben található romok is, melyeknek előbb nem tulajdonítottak fontosságot, jelentőséget nyertek. 1952 márciusában R. de Vaux és L. Harding tudósok megkezdték az ásásokat Kumránban. Megállapították, hogy az épületromok az esszénus közösség gyülekezeti házának romjai, melyet a J.e. II. század közepétől J.u. 68-ig használtak. A tudósok az 1952-re tervezett ásásokat befejezve, visszatértek Kumránból. A beduinok azonban folytatták a kutatást. 1952 késő nyarán, mintegy 200 yardra az esszénus rendház romjaitól, felfedeztek egy másik barlangot, amely a IV. sz. barlang elnevezést kapta. Közel a barlang bejárat-szintjéhez nagy mennyiségű megrongált kéziratra bukkantak, melyekről később kiderült, hogy az esszénusok könyvtárának részei voltak. A hatóságok, amint erről értesültek, azonnal betiltották a további kutatást. Nemsokkal később hivatalosan ellenőrzött ásások kezdődtek. R. de Vaux, L. Harding és munkatársaik, bár ők is legalább száz kézirat-töredéket találtak, megállapították, hogy az anyag többsége a beduinok kezébe került. Ez akkor derült ki, amikor a beduinok ügynökei az általuk talált tekercseket eladásra kezdték kínálni. Mihelyt erre a célra megfelelő pénzalapot sikerült teremteni, kezdetét vette a IV. sz. barlangból származó kéziratoknak a beduinoktól való megvásárlása. A vásárlás nagyon elhúzódott, s az anyag helyreállítása is hosszadalmas és nehéz műveletnek bizonyult.

Crossnak érthetően az volt a véleménye, hogy a még létező kéziratoknak a hozzáértő tudósok kezében lenne a legjobb helye. Kifejezte aggodalmát is, hogy a beduinoknál levő anyag örökre elveszhet a tudomány számára, ha csak azonnal fel nem vásárolják. Ezek után hozzám fordult, és megkérdezte: nem lennének-e egyházközségemnek olyan tagjai, akik hozzájárulnának ilyen kézirat megvásárlásához.

Már az eddig hallottak megragadták érdeklődésemet, gyorsan számba vettem híveimet. Amint a lehetőségeket mérlegeltem, hirtelen egy név ötlött fel bennem: T. Lindsley geológus, nyugdíjas bányász mérnök neve, aki világhírré tett szert az ércelelőhelyek kutatásában s különösen a kanadai nikkell-bányászatban. Ezt az embert minden érdekelté, ami a földből kikerült. Miért ne érdekelnék a barlangokba eltemetett kéziratok is éppen úgy, mint az ásványok? S még volt egy dolog, amire emlékeztem, hogy ő egy alapítványt létesített édesapja, John Lindsley emlékére, melynek célja nem volt ellentétben azzal, hogy a holt-tengeri tekercsek vásárlására fordítsassék. Megemlítettem Crossnak a geológus nevét. Crossnak tetszett a dolog, s így írtam Lindsley-nek, elmondva neki röviden a Cross tanárral folytatott megbeszélés lényegét. Néhány hét múlva, 1958 június végén levelet kaptam tőle, melyben értesített, hogy a Lindsley-alapítványból ötezer dollár adományt utalt ki azzal a céllal, hogy az „All Souls unitárius egyházközség tekercs-töredéket vásároljon“. Azonnal közöltem a jó hírt Cross-szal, aki abban az időben Jordániában tartózkodott. Mi akkor azt hittük, hogy a tekercs majd az egyházközség tényleges tulajdona lesz, bár szükségképpen a Palesztinai Archeológiai Múzeumnál maradna, mely a holt-tengeri anyag megőrzésének és tanulmányozásának központja volt; a tudományos munka befejeztével azonban az általunk vásárolt tekercs az egyházközség vég-

leges tulajdonába kerülne, melyet letétbe helyeznénk valamelyik megfelelő New York-i múzeumban.

Cross válaszelevelében örömmel közölte, hogy a jordániai tekercebizottság útján tárgyalt R. de Vaux-val, akinek hivatalos megbízatása van tekercek felvásárlására. Ugyanakkor azt is közölte, hogy a jordániai kormány új rendelete értelmében minden megvásárolt töredék állandó jelleggel a Palesztinai Archeológiai Múzeumban őrzendő. Az egyházközség pénzén vásárolandó anyagot viszont az All Souls unitárius egyházközség holt-tengeri tekerccsgyűjteménye néven fogják nyilvántartani, jóllehet az egyházközség csak névleges tulajdonosa lesz az anyagnak. Kérdése az volt, hogy ilyen körülmények között felülvizsgáljuk-e elhatározásunkat.

Természetesen nem tettük. Eredeti szándékunk az volt, hogy megmentsük a kézirat töredékeket a tudományos kutatás számára, végeredményben tehát nem a tényleges birtoklás a fontos. Így amikor július 15-én az 5000 dolláros csekk hozzám érkezett, azonnal átutaltattam Jordániába az illetékeseknek. A kísérőlevélben közöltem, hogy: „Az egyházközséget és Lindsley-t nem annyira az adományösszeg jelenlegi feltételei érdeklik, mint az, hogy a pénz és a tekercek minél előbb a tudósok rendelkezésére álljanak. Az ajánlott feltételekkel mindenben egyetértünk.“ Ettől kezdve az egyházközségben izgatott várakozásban éltünk, ha egyáltalán sikerül, milyen lesz a vásár és vajon milyen töredékeket vásárolnak meg a mi pénzalapunkkal.

Nem kellett sokáig várnunk! J. Saad, a Palesztinai Archeológiai Múzeum gondnoka közölte velünk, hogy a vásárlás július 20-án Cross közreműködésével megtörtént. Leveléhez egy 0745 sz. nyugtát is mellékelte a Múzeum részéről „egy hiányos héber pergamentekercs darabról, mely a Deuteronomiumot² tartalmazza“. A levél szerint „a vásárolt tekerccs a legjobb darabja a IV. sz. barlang különben töredékes bibliai anyagának. Négy 12 soros oszlop teljesen hiánytalan, az ötödik oszlop is ép, s van egy hatodik töredékes oszlop is. A szövegben megtalálható az 5. fejezet minden szava a tízparancsolat egy érdekes változatával együtt. A 6. és különösen a 8. fejezetből is van egy rész a tekerccsen.“

Az első hír nagy izgalmat váltott ki. Mi a legjobb esetben is csak arra számítottunk, hogy kapunk néhány megrongált kézirat töredéket, mely jellemző volt a IV. sz. barlang anyagára nézve. A feltételezés szerint amikor J.u. 68-ban a X. római légió közeledett Kumránhoz, az esszénusok gyorsan összeszedték könyvtárukat, s ebben a barlangban helyezték biztonságba. Valószínűleg nem volt idejük arra, hogy a tekerceket agyagkorsókba tegyék, ahogyan az az I. sz. barlangnál történt. Így természetesen a IV. sz. barlang anyaga az eltelt századok alatt nagyon megrongálódott. És mindezek ellenére mi nem ilyen töredéket vásároltunk, hanem a tízparancsolatnak egy jól megmaradt teljes példányát, mely — a későbbi megállapítás szerint — a keresztény korszak első éveiből való, és a tízparancsolatnak egyetlen teljes példánya, mely a holt-tengeri leletek közül került elő.

A kézirat a tudósok kezében volt. Cross augusztus 14-i levelében ismertette közelebbről a tekerccset. „A tekerccset egy nedvesítőbe tettem

— írta Cross —, és előkészültem a fényképezésre. Következett a tekercs kibontása. A szabadon levő oszlopról tudtam, hogy a Deuteronomiumról van szó. A tekercs minden nehézség nélkül kigöngyöldött, nem volt szükség foltozásra, s tisztításra is csak alig. Egy-két helyen kellett megerősíteni csupán. A kézirat nagyszerű múzeumi anyag. Keletkezési ideje a keresztény korszak kezdetére utal. Mindenesetre kiváló darab.“ A tekercs 3 incs széles és 18 incs³ hosszú, miután a két darabot összevarrták.

Reméltük, hogy a kézirat fényképét hamarosan meglátjuk, de közölték velünk, hogy mindaddig nem kaphatjuk meg, míg a felfedezésről a hivatalos jelentést F. M. Cross és P. Skehan tanárok meg nem írják, akiknek megbízatásuk volt arra, hogy a IV. sz. barlangban talált Pentateuch (Mózes öt könyve) töredékekről a hivatalos beszámolót elkészítsék. Cross úgy gondolta, hogy azt egy éven belül elkészítheti, de a harvardi egyetemről olyan soronkívüli munkát kapott, mely teljes idejét igénybe vette, így a közlemény megjelenése egyre késett.

A következő tavasszal alkalmam volt Harvardba menni, s úgy rendeztem a dolgom, hogy Cross tanárral is találkozzam. Beszélgetésünk rendjén, az irodájában, megmutatta nekem a tekercs fényképét, s le is fordította a héber szöveget. Első észrevétele, amint a szöveget lefordította, az volt, hogy a tekercs szövege mily szorosan követi a hivatalosan elismert maszoréta szöveget. Ez azt bizonyította, hogy a héber szöveg épségére az évszázadok során nagy gondot fordítottak. A holt-tengeri tekercesek felfedezése előtt az egyetlen fellelhető héber szöveg — kivéve a szétszórtan megmaradt egyiptomi papiruszokat — a keresztény korszak 9. századából való. Az általunk megvásárolt tekercs szövege követte a maszoréta szöveget, csaknem azonos volt vele, bár majdnem egy évezreddel megelőzte a legkorábbi ószövetségi kéziratot. Mivel az All Souls Deuteronomium a tízparancsolatnak a legrégebb teljes szövegét őrizte meg, így bármely szövegmagyarázatnak kiindulási pontját képezte.

Crosstól értesültem még a szombat napi érdekes változatról, melyre Saad is utalt említett levelében. A variáns a negyedik parancsolatra vonatkozik a szombat nap megtartásával kapcsolatban. A negyedik parancsolatnak a deuteronomiumi hivatalos héber szövegéből hiányzik két mondat, mely megtalálható a negyedik parancsolat 2 Mózes 20: 9—11-i változatában. A negyedik parancsolat fordítása, amint az All Souls Deuteronomiumban megtalálható, a következő:

„Vigyázz a szombat napra, hogy megszenteld azt, amiképpen megparancsolta néked az Úr, a te Istened.
Hat napon át munkálkodjál, és végezd minden dolgodat;
de a hetedik nap az Úrnak, a te Istenednek szombatja, semmi dolgot ne tégy azon,
se magad, se fiad, se leányod, se szolgád, se
szolgálóleányod, se ökröd, se szamarad,
és semminemű barmod, se jövevényed, aki a te kapuidon belül van,
hogy megnyugodjék a te szolgád és szolgálóleányod,

mint temagad. És megemlékezzél róla, hogy
szolga voltál Egyiptom földjén és kihozott onnan téged
az Úr, a te Istened erős kézzel
és kinyújtott karral;
azért parancsolta néked az Úr, a te Istened, hogy a
szombat napját megtartsad,
*hogy megszenteljed; mert hat napon teremté az Úr
az eget és a földet, a tengert és mindent, ami azokban van;
a hetedik napon pedig megnyugovék. Azért megáldá az Úr a szom-
bat napját és megszentelé azt.*"

Hogy vajon ennek a két mondatnak betoldása az esszéus írrok hibájából került-e a szövegbe, vagy ez a változat volt az elfogadott szöveg az esszéus gyülekezetben, nem tudható. Én azt a feltevést fogadom el, mely szerint ez a tekercs, mely valószínűleg csak a Deuteronomium szövegét tartalmazta, az esszéusok egyéni használatára készült, és mert a szombat megtartása fontos volt számukra, a 2 Mózes könyvében levő változatot tudatosan írták a deuteronomiumi változathoz, hogy a szombatra vonatkozó teljes szöveg együtt legyen.

1960 októberében volt, hogy az általunk megvásárolt tekercsről fényképet kaptunk, de még akkor is figyelmeztettek, hogy a Cross könyve megjelenése előtt ne mutassuk azt senkinek. Amint az idő telt, s a könyv megjelenése késett, kísérletet tettem a jordániai hatóságoknál, hogy az 1964-ben tartandó New York-i világkiállításon a tekercest állítsák ki. Kedvező választ kaptam. Közben elhatározásukat odamódosították, hogy a holt-tengeri tekerceket egy utazó kiállításnak adták át, hogy az a világkiállítás idején az Egyesült Államokban, Kanadában és Angliában azt bemutassa. A kiállítás, melyben a mi tekercsünk is benne volt, 1965-ben jött az Egyesült Államokba, ahol New York kivételével több városban bemutatták; ezt követően pedig Kanadában és Angliában állították ki.

1966-ban nyári vakációmát Közel-Keleten töltöttem. Felhasználtam az alkalmat arra, hogy Jordániába utazzam a tekercs megtekintésére, mely a Palesztinai Archeológiai Múzeumban volt kitéve. Nagy élmény volt, amikor elutazásom előtt a tekercsről készült színes fényképet megkaptuk, de leírhatatlan volt az az érzés is, amit az eredeti tekercs tényleges látása váltott ki bennem. A katalógusban, mely a kiállítást kísérte, volt egy fényképmásolat, valamint Crossnak a fordítása, így többé nem volt titok a tekercs tartalma. Ennek következtében megkaptuk az engedélyt a színes felvétel bemutatására, és az ott látható ma is temp-lomunk előcsarnokában.

D. W. KRING

Megjelent a The Unitarian Universalist Christian 1972 nyári (22. évfolyam 2. sz.) számában The riddle of the All Souls Deuteronomy címen. Rövidített szöveg, fordította dr. Lőrinczy Géza.

JEGYZETEK

¹ Az All Souls nevet viselő unitárius templom New Yorkban a Lexington út és a 80. utca sarkán épült. Az amerikai unitárius egyházközségek egy-egy nagyobb városban a keletkezésük vagy építésük sorrendjében nevezték el templomaikat. Így beszélnek Első, Második Unitárius Egyházközségről. De használtak olyan elnevezést is, melyben az unitárius név nem szerepelt. Így pl. a fenti történetben szereplő unitárius egyházközség neve All Souls Church volt, ami magyarul „minden lelkek templomá“-t jelenti.

² Mózes ötödik könyve.

* Yard: angol hossz mérték, 91,44 cm; láb: 30,48 cm és az incs: 2,54 cm.

DATKI SZÖKÖTT JOBBÁGY KERESÉSE 1685-BEN

Sükösd György, Bethlen Gábor tanácsosa halála előtt három nappal (1631. március 20.) tett végrendeletében az Olt alsórákosi szorosa őrizetére régidóktól rendelt négy faluját, Hévizt, Datkot, Alsórákost és Úrmöst olyan falvaknak nevezi, melyekben „sok esztendőktől fogva az unitaria religio vigealt“. Az alábbiakban Datkról közlünk egy érdekes, szökött jobbágyot kereső tanúvallatást, melynek dátuma 1685. III. 16., s mely a Bethlen család levéltárában P. 56. XC. k. 40. cs. 1. sz. alatt található a M.O.I.-ban.

Olthévízen a Hévízi Mihály községi bíró, Bethlen Sámuel jobbágya házánál végzik Petki Nagy Boldizsár és Szentkirályi Ferenc a tanúk kihallgatását. Bethlen Sámuel és felesége borsai Nagy Borbála, a Bethlen Kata szülei, Datkon is birtokosok, keresik elszökött jobbágyukat, s a tanúknak erre a két kérdésre kellett feleletet adniuk: 1. „Tudod-e, András Deák, kit más névvel Fodor Andrásnak híttak, hogyha Fejér vármegyében Datki eos örökös jobbágyfi löt volna?“ 2. „Tudod-e, ha fiai voltak, kiknek hítták, most is kiknek hívattyák magokat s hol laknak?“

Nyolc tanút hallgatnak ki, kik közül az első hévízi Vayas István kb. 60 éves, özvegy Gillányi Gergelyné, Apafi Annának, a fejedelem testvérének a jobbágya. A következő hét tanú alsórákosi, mind Budai Péter jobbágyai.

Vayas István az első kérdésre így vall: „Tudom, hogy a kérdésben forgó András Deák, ki más névvel Fodor András vala, hogy Fejér vármegyében Datki eos örökös jobbágyfi vala.“ — A másodikra: „Fiait is ismerem, edgyik Miklósvárszékbén 3-rom Székben Bölönben lakik, Pap Istvánnak hívattya magát, az másik Udvarhelyszékben Homorod Almáson Szabo alias Almási János Deák Úr földén lakik, Andrásnak hívják.“

A 2. tanú, Nyiri Péter 57 éves jobbágy az előtte szóló vallomáshoz még azt adja hozzá, hogy a keresett Fodor András „pap lett, engem tanította is“.

Jó György Tamás 50 éves, Huszár János 53 éves és Gáspár János 80 éves úgy vallanak, mint az első, de az utóbbi vallomását megtoldja